

2

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildiriler

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	128228
Tas. No:	297.7 ULU-M

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

2007
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî
800. Doğum Yılı Dönümü

800th Anniversary of
the Birth of Rumi

Sempozyum tertip heyeti
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Bşk.)
Celil Güngör
Ekrem Işın
Nuri Şimşekler
Tuğrul İnançer

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildirileri

Cilt: 2

Motto Project yayını

İstanbul, Haziran 2010

ISBN 978-605-61104-0-5

Editörler

Mahmut Erol Kılıç

Celil Güngör

Mustafa Çiçekler

Katkıda bulunanlar

Bülent Katkak

Muttalip Görgülü

Berrin Öztürk

Nazan Özer

Ayla İlker

Mustafa İsmet Saraç

Asude Alkaylı Turgut

Nadir Aksu

Gülay Öztürk Kipmen

Yusuf Kot

Furkan Katkak

Berat Yıldız

Yücel Dağlı

Kitap tasarımı

Ersu Pekin

Baskıya hazırlayan

Kemal Kara

Yayımlayan

Motto Project, 2007

Mit İletişim ve Reklam Hizmetleri

Şehit Muhtar Cad. Tan Apt. No: 13 / 13

Taksim / İstanbul

Tel: (212) 250 12 02

Fax: (212) 250 12 64

www.mottoproject.com

yayinlar@mottoproject.com

Baskı

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No. 3

Kağıthane - İstanbul

Tel. 0212 294 10 00

Bu kitap, 8-12 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde ve Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla İstanbul ve Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu bildirilerini içermektedir.

Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Mesnevî'de erken dönem Hıristiyanlık ve Pavlus

İsmail Taşpınar | Türkiye

Giriş

ERKEN dönem Hıristiyanlık, dinler tarihi ve Hıristiyanlık tarihi bakımından en ilginç ve en tartışmalı dönemlerden biridir. Özellikle 4.yy.'a kadar olan dönem, Hıristiyanlığın teşekkül devri de denebilecek uzun ve bir o kadar da karmaşık bir dönemdir. Havarilerden sonra Hıristiyanlığın çeşitli coğrafyalara yayılması, Hıristiyan cemaatlerin ellerindeki İncillerin çeşitlilik arz etmesi ve çok farklı inanç gruplarının teşekkülü hep bu dönemde olmuştur.

Hıristiyanlık tarihinde önemli bir şahsiyet olan ve dinler tarihçileri tarafından 'Hıristiyanlığın Mimarı' olarak kabul edilen Pavlus şüphesiz bu dönemin en önemli simaları arasındadır. Gerçekten, tarihte Hıristiyanlığın alacağı şeklin nasıl olacağını Hz. İsa'dan çok Pavlus'un belirlediği herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

Hıristiyanlık'tan sonra ortaya çıkan İslâm dini, kendisinden önceki dinin tahrif edildiğini ve hakikatlerinin değiştirildiğini (tebdil) söylemektedir. Bu iddia, aynı zamanda İslâm'ın 'orijinal' olduğunu yani köklere sadık bir din olduğunu da içermektedir. Bu durum, İslâmî ilimlerden özellikle Kelâm ilmine dair yazılmış olan eserlerin en önemli temalarından biri olduğu gibi, diğer İslâmî ilimler de kendi ilgi alanlarına girdiği ölçüde bu esasa vurgu yapmışlardır. Tasavvufi eserlerin en önemlilerinden olan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aslında kendi tarzında bu gerçeğe dikkat çekmiştir.

Buna göre, Kur'an'ın tasavvufi yorumu olarak kabul edilen *Mesnevî*'nin daha baştan bu iddiayı ortaya atarak başlaması çok ilginçtir. Gerçekten Mevlânâ, son ve Hak din olan İslâm'ın hakikatlerinden bahsetmeden önce, kendisinden önceki din olan Hıristiyanlığın hak din olmaktan çıktığını ortaya koymasına gerekti-

922 ğini düşünmektedir. Bu nedenle, *Mesnevî*'nin ilk hikâyeleri bu konuyu ele almaktadır. Belki de böylece, *Mesnevî* boyunca Hz. İsa'ya yapacağı atıflar ve anlatacaklarının mevcut Hıristiyanlık'tan farklı bir kaynağa ait olduğuna dikkat çekmek istemiştir denebilir.¹

Mesnevî'nin ilk hikâyelerinden birinde erken dönem Hıristiyanlık'ta meydana gelen olaylar ve bunda rolü olan bazı şahıslara dikkat çekmekle Mevlânâ, Hıristiyanlığın bozulmasının daha ilk yıllarda gerçekleştiğini ortaya koymak istediğini göstermektedir.²

Araştırmamızda öncelikle *Mesnevî*'de bahsedilen 'erken dönem Hıristiyanlık ve mutaassıp Yahudi padişahın veziri'ne ilişkin anlatılan ilk kısma özetle aktarılacaktır. Daha sonra, *Mesnevî*'deki bu kıssanın kaynaklarına ilişkin bilgi verilecek, bunun Yeni Ahid ve İslâm kaynaklarındaki yerine değinilecektir. Nihayet, *Mesnevî* şarihlerinin kıssada belirtilen Yahudi vezirin kimliğine ilişkin görüşlerine yer verilecektir.

I. Mesnevî'de erken dönem Hıristiyanlık ve mutaassıp Yahudi padişahın veziri ile ilgili hikâye

Galip Atasagun, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler* başlığını taşıyan eserinde, *Mesnevî*'de bahsedilen dinlerin Yahudilik, Hıristiyanlık, Haniflik ve Zerdüştlük olduğunu belirtmektedir.³ Diğer dinler için olduğu gibi Hıristiyanlık için de söylenecek olan şey, Mevlânâ'nın Müslümanlar arasında yaygın olan kanaatleri kendi tarzında yeniden formüle ederek aktarmış olduğudur. Bu kıssalardan hareketle tasavvufî, dinî, felsefî veya ahlâkî konuları işlemeyi de amaçlamaktadır.

¹ *Mesnevî*'deki Hz. İsa imajı ile ilgili bkz.: İsmail Taşpınar, 'İslâm'ın Mistik Kaynaklarında Hz. İsa ile İlgili Anlatımlar: İbn Arabî, Mevlana ve Yunus Emre Örneği', *İslam ve Hıristiyan Kaynaklarında Hz. İsa, Uluslararası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Sempozyumu* (23-24 Eylül 2005), İstanbul 2005, s.237-264.

² Bu değerlendirmelerden çıkacak olan diğer bir sonuç ise; *Mesnevî*'nin başlarında yer alan Hz. İsa ile ilgili kıssanın Mevlânâ'ya ait kendi tarzında Hıristiyanlığa karşı yazılmış bir 'reddiye' metni olabileceğidir.

³ Galip Atasagun'un eserinde ele aldığı ve *Mesnevî*'den naklettiği Hıristiyanlığa ilişkin bilgiler içerisinde bizim ele alacağımız kısımların olmadığını gördük. Anlaşıldığı kadarıyla Atasagun doğrudan Hz. İsa ile ilgili olan kısımları nakletmeyi tercih etmiştir. Bkz.: Galip Atasagun, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler*, Konya 2001, s.112-124.

Mesnevî'nin birinci cildinde erken dönem Hıristiyanlık ve 'taassup yüzünden Hıristiyanları öldüren Yahudi padişah' ve Yahudi vezirine ilişkin zikredilen ilk hikâye, 321-739. beyitleri arasında dağınık şekilde yer almaktadır. Hikâye özetle şöyledir:

"Yahudiler arasında zâlim, İsa düşmanı ve Hıristiyan öldüren bir hükümdar vardı. Peygamberlik zamanı ve nöbeti İsa'nındı. Mûsâ devri geçmişti. O şaşı hükümdar Allah yolunda iki demsâz ve hemdem olan Mûsâ ve İsa'yı birbirinden ayırıp gördü.⁴ Yahudi hükümdar çifitlik kını ile o kadar şaşı oldu ki, aman Yâ Rabbî sana sığındık! Ben Mûsâ dininin hâmi ve yardımcısıyım diye yüz binlerce mazlum mümini öldürdü. Yahudi hükümdarın sapık ve hileci bir veziri vardı ki hile ile suyun üstüne düğüm vururdu. Bu vezir dedi ki, Hıristiyanlar canlarını kurtarmak için dinlerini hükümdardan gizlerler. Onları öldürme ki, öldürmenin faydası yoktur. Din, misk ve öd ağacı değildir ki kokusu olsun da ondan anlaşılsın.

Hükümdar vezire sordu ki o halde ne tedbir alalım? Bu hilenin, bu yalanın -Yani İsevîliğin- yayılmasına mâni olmanın çaresi nedir? Tâ ki dünyada Nasrânîliğini ilân eden, yahut gizli din kullanan bir Hıristiyan kalmasın. Vezir dedi ki: Şahım, kulağımı ve elimi kestir ve acı bir hüküm ile burnumu ve dudağımı yarıdır. Ondandır beni darağacının altına getir. O sırada bir şefaataçı çıksın ve senden affımı istesin. Bu işi tellal çağrılan ve kalabalık olan dört yol ağzı bir meydana yaptır. Ondandır beni yanından uzaklaştır ve uzak bir şehre sür ki, Hıristiyanlar arasında şer ve fitne çıkarayım. Gizli olarak diyeyim ki: 'Ben sırren Hıristiyan'ım. Ey sırların âlimi olan Rabbim sen bilirsın. Şah benim imânıma vâkîf oldu. Yahudilik taassubu dolayısıyla canıma kastetti. Dinimi gizlemek, şahın dinini izhâr etmek istiyordum. Şah esrarımdan koku aldı. Sözlerim onun nezdinde töhmetli tutuldu. Şah bana dedi ki: Senin sözün, içinde iğne bulunan ekmek gibidir. Senin kalbinden benim kalbime pencere vardır. Ben o kalp penceresinden senin halini gördüm. Halini görüp anladığım dedikoduna kulak asmam. Eğer İsa dini yardımcım olmasaydı şah beni çifitçasına parçalatacaktı. İsa için canımı feda eder, başımı veririm. Hatta bundan dolayı kendimi yüz bin kere minnettar sayarım. İsa'dan canımı esirgemem, lakin onun dinine dair iyiden iyiye malumatı vardır. O pak dinin birtakım cahiller arasında kalıp ziyana uğrayacağına hayıflanıyorum. Allah'a ve İsa'ya şükür ki biz bu hak dinin rehberi olmuşuz. Yine

⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 321-323, c.1, s. 237-239.

şükrolsun ki o çifttan da çiftlıktan da kurtulmuş, Hıristiyanlık zünnarını belimize bağlamışız. Ey insanlar; zaman İsa devridir. O'nun dinine ait esrarı candan gönülden dinleyiniz.'

Vezir bu hileyi sayıp dökünce, hükümdarın kalbindeki endişeyi tamamıyla izâle etti. Hükümdar vezirin dediği siyaseti onun hakkında yaptırdı. Ahali ise vezirin cürümü ve cezası karşısında hayran kaldı. Hükümdar veziri, Hıristiyanların bulunduğu memlekete sürdü. O da gittiği yerlerde onları davete başladı. Yavaş yavaş mezhebine girmek suretiyle yüz binlerce Hıristiyan vezirin başına toplandı. Vezir o cemaate İncil'in, zünnarın, namazın esrarını gizlice anlatıyordu. Vezir zâhirde din hükümlerinin vâizi idi. Lâkin batında ve hakikatte kuşbazların ıslığı ve tuzağı gibiydi...⁵ Hıristiyanlar tamamıyla o vezire tabi oldular. Zaten avam insanların taklit kuvveti nedir ki? Vezirin muhabbetini kalplerine ektiler. Kendisini İsa'nın vekili farz ettiler. O vezir hakikatte tek gözlü ve melun bir deccal idi. Ey ni'me'l-mûîn olan Allah; imdâda yetiş!..⁶ O alçak vezirin aslı ve mayası haset idi. Onun için kulağını ve burnunu batıl yere ve bedava olarak verdi...⁷ Vezir gibi halkı sapıtmayı kendine sermaye yapma ve herkesi namazdan, niyazdan ve ibadetten alıkoyma.

O kafir vezir ki din nasihatçisi kılığına girmiş, hile ile bâdem helvasına sarımsak karıştırmıştı. Kuvve-i zâikası olanlar -yani ağzının manevî tadı yerinde bulunanlar- vezirin sözlerindeki lezzet arasında bir de acılık duyuyorlardı. Vezir nükteli sözler söylüyordu. Lakin o sözler, içine zehir karıştırılmış şeker şerbeti gibi idi. Vezirin zâhiri kelâmı: Hak yolunda gayretli ol diyordu. Zımmen ve fiilen ise rûha atâlet ve miskinlik tavsiye ediyordu...⁸ Veziri dinleyenlerden her kim anlayışlı ve zevk sahibi değilse, vezirin sözleri onun boynuna halka gibi geçiyordu. Hükümdardan ayrı olarak vezir altı sene müddetle İsevî'lerin penâhı ve muktedâsı oldu. Halk -yani Hıristiyanlar- dini de, kalbi de ona teslim ettiler, onun emrine ve hükmüne karşı can fedâ edecek dereceye geldiler. Vezir ile hükümdar arasında gizli muhabere oluyordu. Vezirin vaatlerinden hükümdarın kalbi rahatlaşıyordu. Hükümdar ona: Ey benim makbulüm, zamanı geldi. Kalbimdeki endişeyi çabucak gider, diye bir mektup yazdı. Vezir ise "Şahım İsa dinine fitne düşürmek işiyle meşgulüm", diye cevap gönderdi.

⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 333-362, c. 1, s. 243-253.

⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 368-370, c.1, s. 254-255.

⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 436, c.1, s. 282.

⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 443-447, c.1, s. 285-288.

İsâ kavminin rabt u zabt hususunda on iki hakimi vardı. Her fırka, ayrı bir beyin tâbii idi ve tamahkarlık sevkiyle onun kulu ve kölesi olmuştu. Bu on iki bey ile onların kavmi, o nişanı kötü vezirin itaatine girmiş ve bendesi olmuştu. Hıristiyan beyleriyle tâbîlerin hepsi de vezirin sözlerine kanmışlar, ahvâl ve hareketine bağlılık göstermişlerdi. Vezir öleceksin demiş olaydı, o beylerden her biri, her an ve saat huzurunda can verirdi. Vezir o beylerden her birinin namına bir tomar tanzim etti ki tomarların hepsi de meslek ve mezhep itibarıyla bambaşka idi. O tomarlardan her birinin hükümleri başka türlü ve biri, başından sonuna diğerine aykırı idi.

Tomarın birinde riyâzet ve açlık yolunu, tövbenin ve günahlardan dönüşün rüknü kılmış.

Tomarın birinde demişti ki: Riyâzetin faydası yoktur. Bu yolda cömertlikten başka kurtulacak cihet bulunmaz.

Tomarın birinde de demişti ki; senin açlığın da cömertliğin de ma'buduna karşı şirk koşman olur. Gamda olsun, rahatta olsun, tevekkül ve teslimden başka amellerin hepsi hile ve tuzaktan ibarettir.

Tomarın birinde demişti ki: Vacip olan hizmettir. Yoksa tevekkül düşüncesi bâis-i töhmettir.

Tomarın birinde demişti ki: Dinde vârid olan emirler ve nehiyeler vardır. Fakat onlar yapılmak için değildir; bizim acimizi, onları yapamayacağımızı bize anlatmak içindir. Tâ ki o emir ve nehiyelerle kendi acimizi ve Hakk'ın kemâl-i kudretini görüp anlayalım.

Tomarın birinde demişti ki: Kendi aczini görme, aklını başına al. Kendinde acz görmek, Allah'ın nimetine küfran göstermektir. Kendi kudretini gör ki bu kudret ondandır. Kendindeki kudreti Allah'ın bir nimeti bil.

Tomarın birinde demişti ki: Bu ikisinden -yani kendinde acz ve kudret görmekten- geç. Nazara sığan, görülebilen her ne varsa tevhid yolunda manevî put sayılır.

Tomarın birinde demişti ki: Bu mumu söndürme. Çünkü nazar ve istidlâl bu meclisin mumu gibidir. Nazar ve istidlâlden geçersen, vuslat gecesinin yarısında mumu söndürmüş, karanlıkta kalmış olursun.

Tomarın birinde demişti ki: Korkma, nazar ve istidlâl mumunu söndür. Yani müessiri bulmak için esere bakmaktan vazgeç ki ona mukabil yüzlerce nur görmüş olasın...⁹

⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 451-476, c.1 , s. 289-301.

Tomarın birinde demişti ki: Allah sana ne vermişse, onu icâd ederken sana şirin kılmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın sana müyesser kıldığını hoşlukla kabul et. Kendini zahmet ve meşakkate düşürme.

Tomarın birinde demişti ki: Kendi isteğini bırak. Çünkü senin tabiatınca makbûl olan, kötü ve merdûd bir harekettir.¹⁰

Tomarın birinde demişti ki: Allah'ın müyesser kıldığı şeyler –yani icrasını kolaylaştırdığı hareketler- kalbin hayâtı ve rûhun gıdasıdır...¹¹

Tomarın birinde demişti ki: Kendine bir üstat bul. Haseb ve neseb dolayısıyla âkıbet-i umûra vâkıf olamazsın.¹²

Tomarın birinde demişti ki: Üstadı tanıdığın için üstat sensin.¹³

Tomarın birinde demişti ki: Bunların hepsi birdir. İki gören şaşığı bir zavallıdır.

Tomarın birinde demişti ki: Yüz nasıl bir olur? Böyle düşünen delidir. Her biri diğerine zıt bir sözdür. Nasıl olabilir ki biri zehir, öbürü şekerdir?

İsâ dininin düşmanı olan o Yahudi vezir bu tarzda ve nevide on iki tomar yazdı. Yahudi vezir, İsâ'nın tek renkliliğinden koku almamış olduğu gibi, İsâ küpünün mizacından da huy edinmemişti...¹⁴

O vezir, kendiliğinden başka bir hile daha yaptı. Vaazı bıraktı, halvette oturdu. Kırk elli gün kadar halvette oturup müritlerini ayrılık ateşine yaktı...¹⁵

Vezir dedi ki: Rûhum dostlarımdan uzak değildir. Lakin dışarıya çıkmam için müsaade yoktur. Hıristiyan vezirleri şefaât için, diğerleri de nefislerini kötülemek üzere vezirin yanına geldiler...¹⁶

Biz senin güzel sözlerine alışmış, süt gibi olan hikmetlerini bol bol içmiştik. Allah aşkına olsun bize bu cefayı etme, lutfeyle de halvetten çıkmak için bugünü yarına bırakma. Bu âşıklar sana gönül vermişlerdir. Sen olmayınca delâlete düşeceklerdir...¹⁷

Vezir dedi ki: Ey dedikoduya angarye olarak tutulmuş gevezeler, ey vaaz, söz, dil ve kulak arayanlar. Adi bir hissin mevzii bulunan kulağınıza pamuk tı-

¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 479-481, c. 1, s. 304-307.

¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 484, c. 1, s. 308.

¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 489, c. 1, s. 311.

¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 492, c. 1, s.3 14.

¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 494-498, c. 1, s. 315-317.

¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 547-548, c. 2, s. 351.

¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 554-555, c. 2, s. 354-355.

¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 558-560, c.2, s. 355-356.

kayınız, bilakis gözünüzdeki his bağıını çözüp atınız. Gûş-ı sırrın, yâni bâtin ku-
lağının pamuğu bu zâhirdeki kulaktır. Bu kulak tıkalı bulunmadıkça manevî ku-
lak sağır demektir. Hissiz, kulaksız ve fikirsiz olun ki “irci” hitabını işitesiniz...¹⁸

Vezir müritlere dedi ki: Delil ve hüccetlerinizi kısa kesiniz. Verdiğim nasi-
hatlere kalbinizde ve ruhunuzda yol veriniz...¹⁹

O vezir halvethane dahilinden seslendi ki: Ey müritler, malumunuz olsun. Îsâ
bana bütün dost ve akrabadan münferit ol diye haber gönderdi. Yüzünü duvara çe-
vir ve yalnız otur. Hatta kendi varlığından halvet ve inziva et. Bundan sonra konu-
şma yoktur. Artık benim sözle işim gücüm kalmamıştır. Dostlar, Allahaismarladık.
Ben ölmüşüm ve dördüncü kat feleğe intikal etmişim. Bu intikalim felek-i nârî al-
tında meşakkat çekmemek ve odun gibi yanıp mahvolmamak içindir. Artık dördün-
cü kat semada Îsâ'nın yanında oturacağım. Sonra Hıristiyan beylerini çağırdı. Ten-
haca her biriyle görüşüp konuştu. Her birine dedi ki: Îsâ dininde Hakk'ın vekili ve
benim halefim sensin. Öbür beyler senin teb'an olacaktır. Îsâ hepsini senin tabilerin
kılmıştır. Serkeşlik edecek beyi yakala, ya öldür, yahut esir et. Lakin ben sağ olduk-
ça şu vasiyeti kimseye söyleme. Ben ölmedikçe de riyâset ve niyâbet talebine kal-
kışma. İşte bu tomanı ve dîn-i Îsâ hükümlerini ümmete karşı birer birer ve fesâhat-
le oku. Beylerden her birine ayrı ayrı olarak Hak dininde senden başka vekil yoktur
dedi. Her birini birer birer tazîz ve takdîs etti, ona söylediğini aynen buna da söy-
ledi. Her birine birer tomar verdi ki murâd ve mazmûnları birbirine zıt idi. Eliften
ye'ye kadar olan harflerin şekli nasıl muhtelif ise, o tomarların metni de öylece bir-
birine aykırı idi. Bu tomarın hükmü, diğerinin zıddı idi. Nitekim bu tezağı evvelce
beyân etmiştik. Ondan sonra kırk gün kapısını kapadı, kendisini öldürüp varlığın-
dan kurtuldu. Halk vezirin öldüğünü haber alınca mezarının başı mahşere döndü...²⁰

O kimseler, vezirin kabri başında bir ay oturup matem ettiler ve gözlerin-
den kanlı yaşlar akıttılar. Bir ay sonra halk dedi ki: Ey büyükler, beylerden ve-
zirine yerine geçecek kimdir? Ki o vezirin makamında imam ve muktedâ tanıya-
lım; ve elimizi, eteğimizi onun eline teslim edelim...²¹

O muktedanın yani vezirin ölümünden sonra kalktılar ve yerine vekil iste-
diler. O beylerden biri ilerledi. O vefakar kavmin yanına gitti. Dedi ki, işte o za-

¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 563-566, c. 2, s. 357-359.

¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 589, c. 2, s. 370.

²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 641-660, c. 2, s. 397-404.

²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 664-666, c. 2, s. 405.

928 tın vekili, hatta İsa'nın bu zamanda nâibi bendim. İşte bu tomar benim vesikamdır ki ondan sonra niyâbet ve riyâset benim hakkımdır. Diğer bir bey de pusudan çıktı ve ortaya atıldı; o da hilâfet davâsında idi. O da koltuğunun altında bir tomar gösterdi. Bunun üzerine ikisinde de çift gazabı peyda oldu. Diğer beyler de birer birer ve birbirinin arkasından keskin kılıçlar çekerek geldiler. Her birinin elinde kılıç ve tomar vardı. Neticede azgın filler gibi birbirlerine girdiler. Yüz binlerce Hıristiyan maktul düştü. Kesilmiş başlardan tepeler peydâ oldu. Sağdan, soldan kan selleri aktı, havaya dağlar gibi tozlar kalktı. Vezirin ektiği fitne tohumları, o ölülerin başlarına afet olmuştu..."²²

II. Mevlânâ'nın kaynakları

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de kullandığı kaynakların klasik Doğu edebiyatının ortak malzemesi olan âyetler, hadisler, peygamber kıssaları ve evliya menkıbeleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca, kendi döneminin şairlerinde olduğu gibi kullandığı mазmunların çoğunda hayvan hikâyeleri ve motifleri önemli bir yer tutmaktadır. Mevlânâ, bu motifler ve hikâyeler vasıtasıyla dinî, tasavvufî, felsefî ve ahlâkî konulara ilişkin görüşlerini ifade etmektedir. Bu düşüncelerini ifade ederken genellikle kullandığı yöntemlerden biri de bunları belli bir hikâye çerçevesinde ele almaktır. *Mesnevî*'de yer alan hayvan hikâyelerinin bir kısmının *Kelîle ve Dimne*'den alınmış olduğu nakledilmektedir. Bunun dışında, özellikle dinler, şahıslar ve olaylarla ilgili kaynakların neler olduğu konusunda çeşitli görüşler zikredilmektedir.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de zikrettiği ve Hıristiyanlığı tahrif ettiğini söylediği Vezir'in Pavlus ile ne kadar örtüştüğü, yine onun istifade ettiği kaynaklardan hareketle bir cevap bulmak mümkün olacaktır. Buna göre, devrinin önemli bir müderrisi olan Mevlânâ'nın en azından hem içinde yaşadığı toplumu oluşturan Hıristiyanların temel kaynaklarına hem de medreselerde okutulan peygamberler tarihi ve Hıristiyanlığa karşı yazılan reddiyelere aşina olduğu kesindir.

Bu nedenle, burada önce Mevlânâ'nın da en azından entellektüel merakla okumuş olduğunu kabul edeceğimiz Yeni Ahid'deki erken dönem Hıristiyanlık ve Pavlus'un bu cemaatle münasebetlerine ilişkin yer alan bilgilere yer verilecektir.

²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, beyitler: 690-700, c. 2, s. 418-421.

Daha sonra, Mevlânâ'nın erken dönem Hıristiyanlığa ve Pavlus'a dair ikinci kategorideki kaynakları olarak kabul edilebilecek olan kısas-ı enbiya türü eserler ve Hıristiyanlığa karşı yazılmış olan reddiyelerdeki bilgilere işaret edilecektir. Böylece, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde bahsettiği söz konusu vezirin özellikleri ile bu kaynaklarda anlatılan bilgiler arasında bir mukayese yapma imkanı olacaktır.

a. Yeni Ahid'de erken dönem Hıristiyanlık ve Pavlus

Mesnevî'de anlatılan Yahudi vezir ile Yeni Ahid'de yer alan Pavlus'a ilişkin bilgiler arasında önemli benzerlikler yer almaktadır. Burada, bu benzerliklere genel hatları ile işaret edilecektir.

Pavlus, Resullerin İşleri kitabında da belirtildiği üzere Tarsus'lu bir Yahudidir.²³ Ayrıca kendisini 'doğumunun sekizinci gününde sünnet olan, İsrail soyundan, Benyamin sıbtından özbeöz İbranî' olarak tanıtır.²⁴

Mesnevî'de tasvir edilen Hıristiyan cemaatin yaşadığı dönem ile Pavlus'un yaşadığı dönem aynıdır. Pavlus'un yaşadığı dönemde de Hz. İsa'nın dinini kabul edenler takibata, baskı ve zulme uğramakta idiler. En önemlisi, Pavlus'un bu zulmü uygulayanların başında yer almasıdır:

'Gerçi ben Nasıralı İsa ismine karşı çok şeyler yapmak kendimce lazım sanmıştım. Bunu da Yerusâlim'de yaptım; ve başkâhinlerden salahiyet alarak mukaddeslerden birçoğunu zindanlara ben kapadım; ve öldürüldükleri zaman onlara karşı rey verdim. Onlara çok kereler bütün havralarda eza ederek küfrettirmeye zorladım; ve onlara karşı aşırı kudurmuş olarak hatta yabancı şehirlerde bile kendilerine eza ettim'²⁵ şeklindeki sözler ona aittir.

Mesnevî'deki Yahudi vezirin Hıristiyanlar arasında bir Hıristiyan gibi davranması ile Yeni Ahid'de zikredilen Pavlus'un karakteri birbirine benzemektedir. Zira, Pavlus da kendi görüşlerini yaymak için Korintoslulara Birinci Mektubu'nda şöyle demektedir: 'Ben özgürüm; kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim şeriata bağlı olmadığım halde, şeriata bağlı olanları kazanmak için

²³ Resullerin İşleri, 21/30.

²⁴ Filipelilere Mektup, 3/5.

²⁵ Resullerin İşleri, 26/9-11.

930 onlara şeriatla bağlanmışım gibi davrandım. Güçsüzleri kurtarmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum.²⁶

Pavlus'un sözlerine ve davetine ilk Hıristiyanlar tamamı aynı tepkiyi vermemişlerdir. Nitekim *Mesnevî*'de de belirtildiği üzere: '*Kuvve-i zâikası olanlar –yani ağızının manevi tadı yerinde bulunanlar– vezirin sözlerindeki lezzet arasında bir de acılık duyuyorlardı.*' Gerçekten, Hz. İsa'nın kardeşi Yakub'un başında olduğu Kudüs'teki cemaat, Pavlus'un insanları davet ederken söylediği sözler ile Hz. İsa'nın getirdiği din arasında tutarsızlık olduğunu fark etmişler ve ona itiraz etmişlerdir. Nitekim bu tartışmalar, Yeni Ahid'in Resuller'in İşleri adlı kısmında uzun uzun anlatılmaktadır.²⁷

Mevlânâ'nın hikayesinde yer alan Yahudi vezir, dini emir ve yasakların kendilerini bağlamadığını, 'Dinde vârid olan emirler ve nehiyeler vardır. Fakat onlar yapılmak için değildir; bizim acimizi, onları yapamayacağımızı bize anlatmak içindir. Tâ ki o emir ve nehiyelerle kendi acimizi ve Hakk'ın kemâl-i kudretini görüp anlayalım' dediğini nakletmektedir. Pavlus'un, Hz. İsa'nın getirdiği dini tahrif ettiği ve Hz. Mûsâ'nın şeriatının herhangi bir bağlayıcılığı kalmadığı şeklindeki sözleri Yedi Ahid'de yine Kudüs cemaati ile aralarında yaşanan önemli tartışma konularından biri olmuştur. Nitekim Pavlus Galatyalılara Mektub'unda bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: 'Mesih bizi özgür olalım diye özgür kıldı. Bunun için dayanın. Bir daha kölelik boyunduruğuna girmeyin! Bakın ben Pavlus, size diyorum ki, sünnet olursanız Mesih'in size hiç yararı olmaz. Sünnet edilen her adamı bir daha uyarıyorum. Şeriatın tümünü yerine getirmek zorundadırlar. Şeriat aracılığıyla aklanmaya çalışan sizler Mesih'ten ayrıldınız, tanrı'nın lutfundan uzak düştünüz. Ama biz bu aldanmanın verdiği umudun gerçekleşmesini bekliyoruz. Mesih İsa'da ne sünnetli olmanın ve ne de sünnetsiz olmanın bir yararı vardır. Yararlı olan, sevgiyle etkisini gösteren imandır.'²⁸ Hatta Pavlus, kendisini bu cemaatten ayırmak için 'Müjde'nin sünnetlilere bildirme işinin Petrus'a verildiğini, sünnetsizlere bildirme işinin de kendisine verildiğini' ifade etmektedir.²⁹

Pavlus, Şam vizyonundan sonra kendisinin mesajı doğrudan İsa'dan aldığını söyleyerek kendisinin İsa Mesih tarafından özel olarak seçilmiş bir elçi ol-

²⁶ Korintoslulara I. Mektup, 9/19-22.

²⁷ Resuller'in İşleri, 15.

²⁸ Galatyalılara Mektup, 5/1-6.

²⁹ Galatyalılara Mektup, 2/7.

duğunu ilân etmiştir. Bir başka yerde ise kendisinin doğmadan önce seçildiğini söylemektedir. Vezir de halvette iken İsa ile görüştüğünü iddia etmektedir.

Mesnevî'de Yahudi vezir, Hz. İsa ile görüştüğünü ve ondan haber aldığını söylemektedir. Aynı şekilde, Yeni Ahid'de yer alan bilgiye göre Pavlus'un Hz. İsa'yı Şam yolu üzerinde gördüğü ve böylece ihtida ettiği haber verilmektedir. Nitekim, Pavlus'un Hıristiyanlar arasında 'Havari' olarak kabul edilmesi, onun Hz. İsa'yı bu vizyon ile görmesi nedeniyledir. Pavlus'un dinde otorite kabul edilmesi de yine bu vizyona dayanmaktadır.³⁰

Mesnevî'deki hikâyede olduğu gibi, Pavlus'un da Hıristiyan cemaatinin yer aldığı çeşitli bölgelere yazdığı ve içerisinde inanç, amel ve ahlâka ilişkin öğretilerin yer aldığı 13 mektubu vardır.

Yahudi vezirin öleceğini önceden haber vermesi gibi, Pavlus'un Militos'ta yaptığı ve öleceğini önceden haber veren sözleri vardır : 'Ve şimdi, işte ben biliyorum ki, aranızdan melekutu vaz ederek geçtiğim sizler, hepiniz, artık yüzümü gömiyeceksiniz.'³¹

b. İslâm kaynaklarında Pavlus

Mesnevî'de yer alan kıssaya bakıldığında, burada genel hatları ile Hıristiyanlığın erken dönemden itibaren tahrife uğradığı, inançlarının değiştirildiği ve bunun Yahudi kökenli bir şahıs tarafından yapıldığı iddiaları dile getirildiği görülmektedir. Bu iddialar, Müslüman-Hıristiyan polemik literatürüne aşına olanların aslında pek de yabancı olmadığı konulardır. Gerçekten, İslâm reddiye literatürüyle ilgililenlerin aklına gelecek ilk şey, burada tasvir edilen şahsın Pavlus olduğudur.

Ancak, Mevlânâ'nın hikâyesini oluştururken yaşadığı dönemde bu bilgileri elde edebileceği kaynaklar var mı idi? Varsa nelerdi? Mevlânâ'nın bir müderris olduğu da dikkate alındığında, onun kendi döneminde yazılan meşhur reddiye türü eserlerden haberdar olamayacağı düşünülemez. Bu durumda, Yahudi vezir hikâyesini oluşturacak malzemenin hangi reddiyede yer aldığına bakmak gerekecektir.

İkinci kaynak ise, Mevlânâ'nın da istifade ettiği kaynaklar arasında olduğu bilinen kısas-ı enbiya türü eserler olacaktır.

³⁰ Resullerin İşleri, 9/3-5, 22/6-9, 26/12-23.

³¹ Resullerin İşleri, 20/25.

Gerçekten, Mevlânâ'nın da yaşadığı 13.yy.'da meşhur olan en önemli reddiyelerden Şihâbüddin el-Karafi'nin (v.1290) kaleme aldığı *el-Ecvibetü'l-fâhira ani'l-e'ileti'l-fâcira* adlı eserde söz konusu hikâyeyi meydana getirecek Pavlus'un hayatı ve erken dönemdeki faaliyetlerine ilişkin iki uzunca bilginin peş peşe yer aldığı görülmektedir.

Karafi, Hıristiyanlık'ta sünnet olmanın nasıl kaldırıldığına ilişkin bilgi verirken, Pavlus'un bu konuda etkisinden bahseder. Daha sonra, ayrı bir fasılmış gibi Pavlus'un Hıristiyanlık'ta yeri ve onun Hıristiyan inançlarını nasıl tahrif ettiğini, bunun için nasıl bir hileye başvurduğunu, gerçekte inanmadığını, Hıristiyan mezheplerinin doğuşunda ve Hıristiyanlar arasında ihtilafların çıkmasına nasıl kurnazca zemin hazırladığından, dönemin ileri gelen Hıristiyan yöneticilerin her birini ayrı ayrı kendisi öldükten sonra onu kendisinin temsil edeceğini nasıl kurguladığını uzunca bahsetmektedir:

'Mesih a.s.'ın bizzat kendisi ve talebeleri sünnet olmuştur; ilginç olan, Hıristiyalardan bazıları evlenmekten imtina etmektedirler, bir kısmı sakallarını kesmektedir. Oysa bu konuda herhangi bir şer'î emir bulunmamaktadır ve kitapta da buna ilişkin bir âyet de nazil olmamıştır. Oysa, bizzat kitapta emredilen sünnet olmayı terk etmişlerdir. Hıristiyanlar Pavlus'un zamanına kadar hep sünnet olmuşlardır. Onları, iblisten de kötü olan Pavlus nehyetmiştir. Pavlus, sünnet olma emrini çıkarmış ve onları dalalete atmıştır. Bunu Yahudi olduğu için yapmıştır. O, Hıristiyanları çok acımasızca öldürmüş ve onların öldürülmesi taraftarı olmuştur. Ancak, kalbi bununla da yatışmamış. Bunun üzerine bir hileye başvurmuş. Öyle ki, bunun için İncil'i bile hıfz etmiştir. Daha sonra Baş Rahib'in huzuruna çıkmış ve ona hizmet etmek istediğini söylemiştir. Teklifi kabul edilmiş. Bunun üzerine uzun bir zaman çalışmış, gayret göstermiş, vaaz ve nasihatlerde bulunmuş ve iyilik yapmada aşırı davranmıştır. Bir gece kalkmış ve bağırmağa başlamış. Bunun üzerine rahip, ne olduğunu sormuş. O da, Mesih'i gördüğünü ve dudaklarına üfleyip kendisini mübarek kıldığını söylemiş. 'Ne olduğunu bilmediğim bazı sözler biliyorum' demiş. Daha sonra, bu sözlerden bazılarını söylemiş. Onun söyledikleri sözlerin İncil'de olduğunu görmüşler ve bunu Mesih'in inayetiyle yaptığını inanmışlar. Bunun üzerine rahip, 'asıl benim sana hizmet etmem gerekir' demiş. Böylece Pavlus başkanlığa geçmiş ve şöhreti etrafa yayılmış. Öyle ki, Hıristiyan beyler en az senede bir defa onu ziyarete gelirlenmiş. Bu vesile ile on-

ların kalbinde taht kurmuş ve onları kendine bağlamıştır. Bir gün, kendisini kurban edeceğini ve Mesih'in yanına gideceğini söylemiş. Bunu duyan beyler ve inananlar buna çok üzölmüşler. Ölmeden önce, beyleri birer birer yanına çağır-mış ve kendilerine bir sır vereceğini söylemiş. Bu sırları kendisi ölmeden açıklama-malarını belirtmiş. Bunlardan birine Mesih'in Allah'ın oğlu olduğu sırrını söy-ler. İkincisine, Meryem Allah'ın eşidir sırrını öğretmiş ve kendisi ölmeden açıklama-sasını söylemiştir. Üçüncüsüne ise, 'Allah için üçüncüsüdür' demiştir. Bu-nun üzerine kendisini kurban eden Pavlus'tan sonra herbir bey, memleketlerine döndükten sonra kavimlerine kendisine emanet edilen sırrı açıklar. Bunun üzeri-ne, her kavim diğer kavmin inancını inkâr eder ve aralarında tartışma çıkar. Tar-tışma giderek kavgaya ve birbirlerini kılıçtan geçirmeye kadar gider. Zaten kin-dar ve hileci Pavlus'un istediği de bu idi.'³²

Şihâbüddin el-Karaffi'nin anlattığı ikinci rivayet ise şu şekildedir:

'Hz. İsa'ya hayatta iken fazla kimse iman etmemişti. Çok az olan bu cema-at, Hz. İsa'nın güzel sözlerini insanlara anlatıyorlar ve insanlar da onlara inanı-yorlardı. Bunun üzerine Benî İsrail'den bir kral, onlara zulmetmiş ve Şam'ın dı-şına kovmuşsa da onları durdurmakta başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Pav-lus, krala şunu demiştir: 'Onların sözleri çok tatlı. Şayet onları durdurmazsanız çoğalacaklardır. Bana hayır ve şerde daima benimle olacağınıza söz verirseniz yardımcı olurum der. Bunun üzerine ülkesini terk eder ve Hıristiyanların yanına gider. Onları dalaletle düşürmek için onlar gibi giyinir. Onlar da, seni bize gön-deren Allah'a hamdolsun derler. Bunun üzerine, cematın büyüklerinin gelmesini ister ve onlara Mesih'le görüşüğünü, ona iman ettiğini, kendilerine Tevrat'ın ah-kâmını onlara öğretmek istediğini söyler.

Daha sonra, kendisine bir ev yapmalarını, içine girip Allah'a ibadet edece-ğini söyler. Onlara bazı ahkâmı öğrettikten sonra, birgün kapısını kapatır ve bir daha çıkmaz. İnsanlar kötü bir şey olduğundan endişelenirler. Daha sonra kapı-yı açar ve bir rüya gördüğünü söyler. Rüyasında gördüklerinden hareketle, bun-dan sonra beytülmakdis'e değil, doğuya yönelerek ibadet etmeleri gerektiğini söyler. Onlar da dediğini yaparlar. Tekrar kapıyı kapatır. İki gün sonra kapıyı tek-rar açar ve bir rüya gördüğünü söyler. Buna göre, bütün haram olan şeylerin he-

³² Şihâbüddin el-Karaffi, *el-Ecvibetü'l-fâhira ani'l-es'ileti'l-fâcira*, tahk.: Bekir Zeki İvaz, 1987, s. 320-323.

lal olduğunu söyler. Onlar da bunu kabul eder. Tekrar kapıyı kapatır ve birkaç gün sonra tekrar açar. Bu kez, Yakub, Nestûra ve Malkôt dışında herkesin dağılmasını ister. Bunun üzerine, Allah'ın insanlar arasında tecellî ettiğini söyler. Buna bir kısmı inanır, bir kısmı inanmaz. Üç tanrının olduğunu söyler. Yine bir kısmı inanır bir kısmı inanmaz. Böylece, cemaat üç fırkaya ayrılır.

Bunlardan biri Yakubîliği, diğeri Nesturîliği, üçüncüsü ise Melkâîliği kurar. Bunlara inanmayanlar ise, bunların yanlış olduğunu söyler. Bunun üzerine Pavlus, bunların öldürülmesi gerektiğini söyler ve onlara karşı mücadele ederler. Müminlerin çoğunu öldürürler. Bu cemaatin çok azı hayatta kalabilmiştir. Nitekim bunlardan 30 kadar rahip Hz. Peygamberin nübüvvetine yetişmiş ve ona iman etmiştir.³³

2. Kısas-ı Enbiya türü eserler

Mevlânâ'nın da kaynaklarından olduğu kabul edilen bazı kısas-ı enbiya türü eserlerde Hıristiyanlığı tahrif eden şahsın Pavlus olduğuna dair bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Hatta, *Mesnevi'*deki Yahudi vezirin her bir bey için hazırladığı tomarla temsil edilen Hıristiyanlığın farklı mezheplere ayrılışı hikâyesine benzer şekilde Pavlus'un da farklı farklı bilgiler vermesiyle bu mezheplerin ortaya çıktığına dair bilgiler yine kısas-ı enbiyaların bir kısmında yer almaktadır. Nitekim, Mevlânâ'nın da kaynakları arasında yer aldığı belirtilen Şeyh Ebu'l-Hasan b. Haysam'ın *Kısâsü'l-Enbiyâ*'sının Farsça tercümesinde şöyle bir hikâyenin yer aldığı belirtilmektedir:

“Yüce Tanrı İsa'yı göğe ağırdıktan sonra Hıristiyanlar, Polos onları yoldan çıkarıncaya dek iyi bir yol tutmuşlardı. Polos Yahudi'ydi. İsa'yı İsa dinine uyanları kötü görür, boyuna onların kötülüklerini söyler onlara düşmanlık ederdi. Kocalınca şerrimin kötülüğümün onlardan eksilmesini istemem dedi, bir gözünü kör olmuş gösterdi. Hıristiyanlara dedi ki: Beni tanıyor musunuz? Evet, dediler, Tanrı mahlu katının en kötüsüsün sen. Dedi ki: Dün gece İsa'yı rüyamda gördüm, gözüme bir yumruk indirdi, kör etti beni. Ne vakte dek benim yoluma girenleri inciteceksin dedi. Ben titreye titreye sıçrayıp uyandım, baktım ki bir gözüm görmüyor. Şimdi İsa'nın benden razı olması için dininize girmek istiyorum, bunun için geldim size; çünkü onun gazabına dayanamam ben, dedi. Hıristiyanlar onu aldılar, bir eve gö-

³³ Şihâbüddin el-Karafi, *el-Ecvibetü'l-fâhira ani'l-es'leti'l-fâcira*, tahk.: Bekir Zeki İvaz, 1987, s.323-326.

türdüler. O da rahiplerin yolunu yordamını tuttu. Bütün gün oruç tutardı, bütün gece namaz kıları. Sonunda halk ona inandı. Derken bir topluluğu yanına çağırıldı. Dedi ki: Görmüyor musunuz, ordu padişahın önünden gider. Evet dediler. Öyleyse namazda doğruya dönmeniz daha doğru. O topluluk Kudüs'ten yüz çevirdi, doğruya yöneldi. Bir zaman sonra bir başka topluluğu çağırıldı, dedi ki: Yüce Tanrı her şeyi insanın faydası için yarattı. Evet dediler, doğru. Peki neden öküz eti helal olsun da domuz eti haram olsun? Ben şöyle görüyorum: Domuz eti de helâl. O topluluk domuz etini kendilerine helâl saydı. Bir zaman sonra bir başka topluluğu çağırıldı ve dedi ki: Diriltmek, yaratmak yüce Tanrı'dan başkasına kolay değil. Evet, dediler. Peki dedi, bu halde İsa'nın Tanrı olması gerek. Çünkü o kuş yarattı, ölüyü diriltti. Bir zaman sonra da halkı topladı, dün gece rüyada İsa'yı gördüm, senden razı oldum, dedi, elini yüzüme sürdü. Tanrı, onun elinin kutluluğu yüzünden gözümü açtı, aydınlattı. Bana size söylemem için birkaç söz ismarladı. Bilginlerinizden büyüklerinizden bir topluluğu seçin, bana gönderin de onlara söyleyeyim. Onlar, bilginlerinden, ulularından üç kişiyi seçip gönderdiler. Teker teker benim yanıma gelin, dedi. Önce birisini çağırıldı, ona, İsa bana dedi ki, neden onlar bana kul diyorlar? Siz de biliyorsun ki ben ölüyü dirilttim, kuş yarattım, anadan doğma körün gözünü açtım, bunları Tanrı'dan başkası yapamaz. Ben Tanrı'yım. Bana Tanrı demeniz gerek. O adam bundan böyle İsa'ya Tanrı demeyi kabul etti, yanından çıktı. Sonra öbürünü çağırıldı. Ona dedi ki; İsa bana ümmetime söyle, dedi, ben öyle şeyler yaptım ki onları Tanrı'dan başkası yapamaz. Neden bana Tanrı kulu diyorsunuz. Tanrı'nın ortağım ben, benim hakkımda bu inancı beslemelisiniz. O adam da bu sözü kabul etti, dışarıya çıktı. Sonra üçüncüsünü çağırıldı, dedi ki: İsa, ben dedi, Tanrı'nın oğlum, siz de gördünüz, işittiniz, ben nasıl yarattım, nasıl ölüyü dirilttim, İncil'i böyle okumanız gerek. O da bu sözü kabul etti, yanından çıktı. Sonra Polos o gece kendini öldürdü. Bazıları da, İsa'nın sözlerini haber verdim ona gideceğim, dedi. Halkın gözleri önünde kendini öldürdü. Hıristiyanlar bu hali gördüler, ertesi günü üç kişinin yanına gittiler. Dediler ki: İsa Polos'a ne demiş, o size neler söyledi? Üçü de duyduğunu söyledi, sözleri birbirini tutmadı; aralarında ayrılık çıktı. Onlardan birinin adı Nastur'du, birinin Melka, öbürünün de Mâr Yakub idi.³⁴

³⁴ Bkz.: İsmail Güleç, 'Mesnevî'de Geçen "Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren Yahudi Padişahın Hikayesi"ndeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?', *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburgh 2007, s. 119 : Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi I.*, 3. baskı, Ankara 2000, s.166'dan naklen: Edward G. Brown, "A Parallel to the Story in the Mathnawi of Celaleddin Rumi of the Jewish King who

Ayrıca, Abdülbaki Gölpınarlı bu hikâyenin *Tefsîr-i Ebu'l-Fütûh-ı Râzî* ve *Kısâsü'l-Enbiyâ* adlı kitapta yer aldığını, Yahudi vezirin kulağını, elini, burnunu ve dudağını kestirmesi kısmının ise Pîrûz'un Hayâlât'ıyla savaşında da olduğunu ve Mevlânâ tarafından hikâyeye katıldığını belirtmektedir.³⁵

III. Mesnevî şârihlerine göre 'Yahudi vezirin kimliği

Mesnevî mütercim ve şârihleri, hikâyeye anlatılan Yahudi vezirin kimliği konusunda farklı tutumlara sahiptirler. Kimileri hiçbir yorumda bulunmazken, kimi-leri bu kişinin Pavlus olduğunu açıkça belirtmektedir. Mesela; *Mesnevî*'nin ilk mütercim ve şârihlerinden olan Mûinî (ö. 1436'dan sonra),³⁶ Abdülmecîd-i Sivâsî (ö. 1639),³⁷ Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661),³⁸ Ankaravî İsmail Efendi (ö. 1631),³⁹ Şifâî Mehmed Dede (ö. 1671)⁴⁰ ve Şeyh Murad-ı Buhârî (ö. 1848),⁴¹ Âbidin Paşa (ö. 1848) vezirin kim olduğu konusunda yorum yapmayan mütercim ve şârihlerdir.⁴²

Ahmet Avni Konuk (ö. 1938) ise; padişahın Yahudi kralı Herod'un oğullarından Celîl ve "müzevir Yahudî vezir" in de onun vezirinin olması gerektiğini söylemektedir.⁴³ Son dönem *Mesnevî* şârihlerinden Kenan Rifâî (ö. 1950) ise, vezirin kim olduğu konusunun üzerinde durmamış, sadece vezirin sahte mürşitlere benzediğini söyleyerek açıklamalarına geçmiştir.⁴⁴ Tahirü'l-Mevlevî (ö. 1651) bu

Persecuted the Christians", *Islamica*, Volumien Secundum, Fac. 1, Lipsiae in Adipus guae Asia Maior Appelian Tur, Alr. MCMXXVI, s.129-134.

³⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi I*, 3.bs., Ankara 2000, s.166.

³⁶ Kemal Yavuz, *Mûinî'nin Mesnevî-i Murâdî'si II. cilt Metin*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1976, s.137.

³⁷ Abdülmecid Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi 1651, 70^b.

³⁸ Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî I*, İstanbul 1287, s.307.

³⁹ İsmail Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî I*, İstanbul 1289, s.108.

⁴⁰ Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî, 209, 22^b-23^a.

⁴¹ Şeyh Mehmed Buhârî, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murad 112/1, 32^a.

⁴² Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, 3. bs. İstanbul (h.1305), s.249.

⁴³ Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi I*, Yay. Haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul 2004, s.178.

⁴⁴ Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, İstanbul 2000, s. 84.

hikâyenin uzunca bir bölümünü tercüme etmekle yetinmiş ve vezirin kim olduğu konusunda bir açıklama yapmamakla beraber,⁴⁵ İncil ile ilgili verdiği bilgide İncillerin çokluğundan ve birbirleriyle çelişmesinden rahatsız olan Pavlus'un bu duruma müdahale ettiğini belirtmekle yetinmiştir.⁴⁶

Vezirin kimliği konusunda açıklama yapan şarihlerden ve mütercimlerden bazıları ise şunlardır: Şarih Mustafa Şemî Dede (ö. 1596'dan sonra). Şemî Dede şerhinde, vezirin isminin "Bûles" olduğunu belirtmekte ve Pavlus'un, Hıristiyanları çeşitli mezheplere ayırdığını belirtmektedir.⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725) de şerhinde vezirin ismini 'Bevles' olarak belirtmekte ve onun ateşe tapan aldatıcı biri olduğunu söyler.⁴⁸

Vezirin kimliği konusunda detaylı bilgi veren mütercim ve şarihlerden biri de Abdülbaki Gölpınarlı'dır (ö. 1982). Ona göre bu hikâyenin kahramanı Polos (Pavlos)tur.⁴⁹ Gölpınarlı, İncil'i inceleyen Mevlânâ'nın bu hikâyeyi o kitaba göre yorumladığını ve tasarladığı şekliyle hikâyeyi aldığını belirtmektedir.⁵⁰

⁴⁵ Tahirü'l-Mevlevî Olgun, *Şerh-i Mesnevî*, 2.bs., İstanbul (t.y.), s.244.

⁴⁶ *a.e.*, s.250.

⁴⁷ Musrafa Şemî Dede, *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 334, v.30^a.

⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhü'l-Mesnevî II*, İstanbul 1287, s.23.

⁴⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi I*, 3.bs., Ankara 2000, s.166.

⁵⁰ *a.e.*, s.170. Şarihlerin Pavlus'un kimiliğini zikredip etmemeleri konusunda detaylı açıklamalar için ayrıca bkz.: İsmail Güleç, 'Mesnevî'de Geçen "Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren Yahudi Padişahın Hikayesi"ndeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?', *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburgh 2007, s.120-122.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, c.1-2.

İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhü'l-Mesnevî*, yay.haz.: İsmail Güleç, İstanbul 2004.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, terc. ve şerh. : Ahmed Avni Konuk, yay. hz.: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul 2004, c.1, s. 177-187.

İsmail Güleç, 'Mesnevî'de Geçen "Taassup Yüzünden Hıristiyanları Öldüren Yahudi Padişahın Hikayesi"ndeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?', *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburgh 2007, s.113-134.

Reşat Öngören, 'Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, c. 29, 441-448.

Semih Ceyhan, 'Mesnevî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, c. 29, 325-334.

Galip Atasagun, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler*, Konya 2001.

Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 1996.

O. Odelain-R. Séguineau, *Concordance Thématique du Nouveau Testament*, Paris 1989.

André-Marie Gerard, *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1989.

Norman L. Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, Michigan 2002.

Harputlu İshak Efendi, *Cevâb Veremedi, Diyâ-ül-Kulûb*, İstanbul 1996.

Şinasi Gündüz, *Pavlus, Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001.

Ahmed Yüksel Özemre, *Din ve Misyonerlik*, İstanbul 2004.